

Hvor faldt Olaf Tryggvason?

Historisk Tidsskrift, Bind 8. række, 3 (1910)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_8rk_0003-PDF/hto_8rk_0003_97780.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=97780>

pdf genereret den : 28/5-2008

Hvor faldt Olaf Tryggvason?

Ved

Finnur Jónsson.

I sit nylig udkomne skrift: „Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000“ har hr. landsarkivar L. Weibull bl. a. foretaget undersøgelser angående „Svolderslaget“, dets forhistorie, gang og følger. Jeg er på flere hovedpunkter ganske uenig med arkivarens resultater og hans, som det synes mig, hyperkritiske fremgangsmåde. Men jeg vil på de følgende sider kun holde mig til det i overskriften indeholdte spørgsmål, fordi arkivaren efter min mening er gået for let henover hvad det drejer sig om.

Hr. Weibull holder sig til Adam af Bremens beretning om slaget og stedet derfor og søger så naturligvis at finde en forklaring på, hvorledes slaget er blevet „flyttet“ fra Øresund til „Svolder“. Han finder, at det er skjalden Skules vers, der har været årsagen. Se herom senere.

Jeg kan ikke underskrive arkivarens dom om skjalderversene og deres, som det hedder, „gennemgående falske perspektiv“, hvorfor „man kun kan skænke dem indskrænket tiltro“. De bestemte angivelser af sted og retning er sikkert pålidelige nok og, så vidt jeg skønner,

er det heller ikke hr. Weibulls mening at drage dem i tvivl.

En hovedanke jeg har at gøre mod hr. Weibulls hele fremstilling er, at han antager, at alt hvad der findes i en — yngre — kilde beror på tildigtning, formodning og deslige, så at kun hvad den ældste kilde indeholder skulde være alt hvad traditionen vidste. Dette er vistnok en ret skæbnesvanger opfattelse, som næppe er holdbar. Men det skal jeg ikke komme nærmere ind på her.

Spørger man de islandske sagaer om stedet, hvor Olaf Tryggvason kæmpede sin sidste glimrende kamp og faldt, er der — bortset fra et eneste sagaværk — ingen tvivl, ingen vaklen. Slaget stod ved „Svolder“ (isl. *Svöld(r)* gen. *Svöld(r)ar* eller *Svalðrar*), der var en ø (holm) formentlig nær ved Rügen. Der er enstemmighed for, at Olaf havde foretaget en ledingsfærd til Vendland (grunden skal vi ikke her komme ind på) og var på tilbagevejen, da han blev overfaldet af hans forenede fjender, kong Sven i Danmark, kong Olaf i Sverrig og Erik jarl fra Norge. Disse lå med deres flåde ved holmen, og lagde til kamp med Olaf Tryggvason efter at endel af dennes flåde var sejlet forbi og bort fra de øvrige skibe. Den levende skildring af, hvad der foregik lige før slaget, findes allerede i den ældste saga om Olaf, den af munken Oddr (oprindelig skreven på latin); den genfindes hos Snorre, til hvis kilder jo Oddr hører. I Fagrskinna, der er uafhængig af Snorre (og omvendt), hedder det også, at „holmen hedder Svölðr“ „udenfor Vendland“ (Fagrsk. 1902—03 s. 116). Det skal hertil føjes, at i Knytlingasaga (kap. 122, Fornms. XI 384) hedder det, at biskop Absalon og her-

tug Kristoforus begav sig til Svöldr¹⁾ (v. l. *Svanland*, *Svaulland*) og brændte der helt op til Tribuzis; de lå under en stærk storm 20 dage i „elven Svöldr“ (naturligvis i dens munding). Hermed er rimeligvis identisk den af Saxo (s. 874—75) nævnte „portus Sualdensis“, hvor „Sclavi“ engang lå og hvorfra de sejler ud for at søge til Falster. Dog fremgår det ikke klart af Saxo, hvor stedet er at søge; heller ikke hvad dette adj. „Sualdensis“ sigter til. Der er dog næppe tvivl om, at det må hænge sammen med det islandske navn på „øen“, hvor slaget skal have stået.

Ganske samme forestilling som i de islandske kilder findes hos den norske forfatter, Theodricus munk (hoc bellum fuit juxta insulam, quæ dicitur Svold — hdss. har *Svoln* — et jacet prope Slaviam); dette er imidlertid ikke mærkeligt, eftersom Theodricus siger, at Islænderne har været hans hovedhjemmelmænd. Der findes også digte fra det 12. årh., hvor samme tradition træder frem; men jeg skal senere vende tilbage til dem.

Mod denne enstemmighed står nu en enkelt kilde i grundsproget, det såkaldte Ágrip. Her hedder det, at kampen stod „fvrir sío landi“ ɔ: (etsteds) „udenfor Sælland“, men det fremgår ikke af teksten, hvor eller på hvilken side af Sælland, stedet skal søges, udtrykket er i virkeligheden påfaldende ubestemt²⁾. Men det kan fremhæves, at også denne kilde lader kampen stå efter at Olaf havde været i Venden og havde forladt dette. Denne enestående fremstilling er så mærkelig, at man

¹⁾ Ejendommeligt nok står der gen. *Svöldrs*, som om ordet var masc. el. ntr. Der foreligger mulig en fejl.

²⁾ Man har derfor ikke ret med Weibull (s. 115) at sige, at Ágrip fortæller, at slaget stod i „Øresund“; det siger Ágrip ikke.

kunde fristes til at antage Ágrips navn opstået ved en fejl, fejllæsning eller lignende. I dette tilfælde var intet lettere, idet $l\delta$ ($l + \delta$ med en ejendommelig tværstreg, der dog let kan blive ens med $l\delta$, $\delta =$ blødt d) er den almindelige forkortelse for *land*; et $l\delta$ kunde således med den største lethed blive læst som *land*; hvor nær *suo* (i *Svǫld*) og *sio* grafisk er ved hinanden, er også åbenbart. En lignende fejllæsning er virkelig sket i Knytl. s. (s. 384 se ovf.), hvor der for „Svöldr“ findes v. l. *Svanland* (*Svaulland*). Det var i betragtning af dette, at jeg i min Litteraturhistorie udtalte den formodning, at der her i Ágrip mulig forelå en således opstået læsemåde¹⁾. Denne fremstilling genfindes i den latinske Historia Norvegicæ, der er yngre end det nævnte skrift og som bevislig har benyttet det (enten selve vort håndskrift eller et søsterhånd.); den er derfor uden betydning.

En langt ældre prosakilde har en med Ágrips — ialfald tilsyneladende — beslægtet fremstilling. Det er Adam af Bremen. Han angiver stedet udtrykkelig: „Hoc factum est inter Sconiam et Seland . . . apud Halsinburg . . . „ibi ergo congressi, Nortmanni a Danis sunt victi et fusi sunt“ (II 38). Adam angiver her ingen hjemmelsmand. Han kender absolut intet til Olaf den svenske eller Erik jarl som Olaf Tryggvasons modstandere, kun Sven tveskæg, hvad der strider imod andre pålidelige, samtidige kilder (hvorom nedenfor). Han lader sammenstødet ske, idet Olaf kommer nordfra, direkte fra Norge, og ved intet om hans rejse (videre) til Venden eller ophold der, atter i strid med samtidige kilder. Hvad Adam iøvrigt véd at fortælle om tiden ved

¹⁾ Af Weibull (s. 114) kaldt „nødhjælpshypotese“. Det være nu som det være vil.

eller kort før 1000, f. eks. netop om Sven tveskæg, er som bekendt overmåde urigtigt og upålideligt. Vi skal senere komme tilbage til Adam.

De samtidige kilder er skjaldedigte, og vi er her så heldige at have dem i en ret usædvanlig fylde, og det endogså således, at der er digte (eller rester af digte) af skjalde, der hver hørte til sit parti, skjalde, der dels var knyttede til kong Olaf selv, dels til Erik jarl.

Først skal kort nævnes, at der i det lille vers af Stefnir (hvem kong Olaf havde sendt til Island for at forkynde kristendommen) hedder om Sigvalde jarl: „ham som sveg kong Sven ud af landet og førte Tryggves søn bag lyset“. Utvivlsomt ligger heri en antydning af det samme som sagaerne meddeler om Sigvalde jarls færd før og under slaget. Efter alt, hvad der vides, kan der kun være sigtet til Olafs sidste tog og hvad der foregik under det.

På Olafs side står Hallfræðr vandræðaskáld. Året efter Olafs fald samlede han i Norge hos alle, han kunde få fat i, — og de var naturligvis ikke få — autentiske oplysninger om Olafs kamp og fald, for at benytte dem i sit store arvekvad om Olaf. Af dette haves der 23 hele og 6 halve vers. Hallfred nævner først kongens opmuntrende ord til hans mænd (jfr. sagaen). Han omtaler, at flere af kongens mænd var sejlede fra ham, samt at han kæmpede med „to modige konger og en jarl som den tredje“, — altså med kong Sven, kong Olaf den svenske og Erik jarl. En skildring af kampen gives, hvori kongen naturligvis selv særlig berømmes. De danske modstandere nævnes (v. 5), Erik som Ormens erobrer (v. 17—18) osv. Resten af digtet handler om enkelte mænds kamp og skjaldens personlige forhold til

Olaf osv.; skjalden drøfter, hvorvidt Olaf virkelig er falden (hvad han i sin velgørende nøgterne betragtning antager med et dybtfølt „desværre“).

Angående stedet for kampen bruger Hallfreðr almindelige udtryk som „i syden“ (v. 6), „syd for havet“ (o: på havet langt syd på; v. 4. 15), „hinsides havet“ (v. 21), jfr. modsætningen „nordfra . . sydfra“ (v. 18) og „i østen . . sydfra“ (v. 24). Disse udtryk er ikke afgørende med hensyn til afstanden (fra Norge). De samme udtryk kunde bruges om Danmark. Dog er jeg ikke sikker på, om ikke det sidste udtryk er vægtigere; da „øster“ og „østerpå“ særlig bruges om landene syd og øst for Østersøen (jfr. *anstrvegø*). Men der er endnu et udtryk hos skjalden, som er af særlig betydning; det findes i v. 17. Her hedder det: „Krigeren lod kampen blive hård på det vide (brede) sund ved holmen (*á víðu sundi holms*)“; her er der en bestemt antydning af et sund ved eller i umiddelbar nærhed af en holm (ø). Dette passer ikke synderlig godt til Adams „apud Halsinburg“. „Holmen“ måtte da vel være Hveen¹⁾. Men dette bliver, som vi skal se udelukket.

Skjalden Haldórr ókristni digtede en flokk om Erik jarl. Om ham vides ganske vist ikke meget, men sikkert er, at han har været samtidig og hans tilnavn viser sandsynligvis, at han, der har været født i heden-skabets tid, ikke eller ugærne vilde lade sig døbe. Af hans digt haves 8 hele vers — alle om slaget. Her hedder det straks i første vers, at „fyrsternes overmand“ (Erik) „bød meget mandskab ud fra Sverrig; sydpå styrede fyrsten til kamp“. Det må her være meningen,

¹⁾ „väl närmast Hven“ siger da også Weibull — uden videre skrupler (s. 130).

at Erik styrede „sydpå“ fra Sverrig af, men dette kunde ikke siges om en sejlas fra Sverrig til Helsingborg. Dette bliver sikkert ved udtrykket i v. 2 om Olaf Tryggvason, at han kom med 71 skibe „sydfra“ — da kampen forestod. Heraf er det således klart, at Olaf ikke var på rejse „nordfra“, s: direkte fra Norge, da han mødte den fjendtlige flåde. Men hermed er da også bevist, at Adam er fuldstændig urigtig underrettet, hvad dette — meget vigtige — punkt angår. Haldor bruger — ligesom Hallfred — om stedet, hvor kampen stod: „i syden“ (v. 4, 8). Ligesom Hallfred siger han også, at „jarlen havde en kamp ved holmen“ (v. 3). Om udtrykket i samme vers: „han kom i en meget hård fjord“ — hvilket i almindelighed blot kan betyde: at komme i en stor fare eller til et sted, hvor man har (får) det meget strængt — også hentyder til „sundet“, er ikke helt sikkert, men på den anden side er det sandsynligst, at udtrykket er dobbelttydigt, at det også hentyder til det farvand, som Hallfred nævner.

Det er således klart, at Haldor henlægger kampen til et „sund (fjord?)“ i sydlig retning fra Sverrig. Endnu skal tilføjes, at han siger (v. 7): „Vendernes skibe (*skeiðr*) samledes videfra til kamp“, hvorved det bekræftes, at Venderne støttede Olaf i kampen. Men heraf må da nødvendigvis sluttes, at han selv havde været i Vendland, da han mødte fjenderne.

Alt dette viser da, at Adam også er urigtig underrettet med hensyn til det andet punkt, stedet for kampen. Som bemærket, anfører Adam ikke her nogen kilde; et udtryk hos ham selv peger i retning af, at det også er ham selv, som ved formodning eller slutning har bestemt stedet til at være „ved Helsingborg“; han til-

føjer nemlig efter ordet „Seland“: „ubi solent reges navali bello confluere“. Hvorledes han iøvrigt er kommen til dette: „hvor konger(ne) plejer at osv.“, får stå hen; men det er altså sikkert, at han går ud fra denne opfattelse. Da bliver det forståeligt, at han gætter sig til, at også denne kamp må have stå der; dette bliver jo ganske naturligt for ham, der har troet, at Olaf kom direkte nordfra, og ikke vidste, at han kom fra den stik modsatte retning. Det er min overbevisning, at således — og ikke anderledes — er Adams fremstilling at forklare.

Der er en skjald endnu, Skúli Torsteinsson; han siges udtrykkelig at have deltaget i kampen ombord på Erik jarls skib, Jærnbarden (Egilssaga slutn.); i Odd munks Olafss. (udg. 1853 s. 49 jfr. 61) fortælles, at „Skúli Torsteinsson siger, at Sven deltog i kampen“; heri ligger en hentydning til et digt af Skúli om kampen; et sådant nævnes udtrykkelig i Fagrskinna (s. 125): „men dog siger Sk. T. i sin flokk, at Sigvalde var der“, hvorpå der anføres et vers. Omtrent det samme siger Snorre: „således siger Sk. T. — han var da hos Erik jarl“, hvorefter samme vers anføres. I Gunnlaugss. træffes Skúli også hos jarlen kort efter år 1000. Det må derfor betragtes som givet, at Skúli har deltaget i kampen, samt at han har digtet om Erik og slaget. Til dette digt henføres i reglen for det første det antydede vers, hvis indhold er: „Jeg fulgte Frisernes fjende¹⁾ [o: Erik] og Sigvalde, hvor spydene sang — i min ungdom vandt jeg ry, dengang vi bar blodige sværd i kampen sydpå foran Svolders munding (*Svöldrar mynni*)“. Et

¹⁾ Hermed sigtes til en af Eriks ungdomskampe fra hans vikingefærd, men som kilderne ikke særlig omtaler. At udtrykket har sin berettigelse må betragtes som ganske utvivlsomt.

andet (halv)vers lyder: „Da jeg rødfarvede sværdet ved Svolder (*fyr Svöldr*) for at erhvæve guldbytte“ osv. Dette halvvers — og mulig et par til — kan med sandsynlighed henføres til dette digt. Her har vi da det bekendte stedsnavn: *Svöldr* eller *Svöldrar mynni*, som jo vilde fjærne enhver tvivl. Er der nu nogen grund til at betvivle, at traditionen har ret i at henføre disse vers til „flokken“ om kampen (som også antydes i *Skáldatal*) eller at det netop er denne kamp, hvortil der sigtes?¹⁾ Efter min mening ikke. Der skal mere til end blot og bar tvivl eller pegen på den „mulighed“, at verset kunde hentyde til en helt anden kamp end Olafs sidste. Her kunde den betragtning gøres gældende, at selvfølgelig måtte netop denne kamp være en af Skúlis allermindeværdigste, den han særlig må have besunget og dvælet ved med glæde og behag. Men hvad der hæver sagen til vished forekommer mig at være det, at Skúli i samme vers som han omtaler sin deltagelse i slaget „foran Svolders munding“ siger, at han har fulgt Erik og Sigvalde. Dette kan fornuftigvis kun forstås, som at han har fulgt dem på engang og i den i verset antydede kamp. Men vi ved intet om, at de to ellers nogensinde har været sammen på vikingetog eller i ledning. Vi tvinges med andre ord — efter alle sunde kritiske principper — til at tage dette vers af Skúli som en samtidig mands, ja en deltagers uomstødelige bevis for, at den kamp, hvori Olaf faldt, har stået „foran Svolders munding“ eller „foran (udfor) Svolder“, — at altså denne kamp med rette bærer det i sagaerne almindelige navn „*Svöldrar bardagi*“.

¹⁾ Weibull benægter dette: „verset, siger han, indeholder intet som viser, at det gælder Olaf Tryggvasons sidste kamp“ (s. 127).

Men hermed er jo ikke sagt, hvad dette Svøldr var eller hvor det bør søges. Efter Haldors vers må det i alfald søges syd for Sverrig, med andre ord: ikke i Øresund. I almindelighed betegnes „Svolder“ som ø (holm); og det er givet — efter versene —, at kampen har stået ved „en holm“ og i „et sund“. Jeg skal her tilføje betegnelser, der findes i to yngre digte fra 12. årh.; det ene er Nóregs konunga tal (v. 25; om den islandske høvding, Jóan Loptsson, digtet c. 1190); her hedder det: „der hvor Olaf faldt har man altid siden kaldet Svolders bugt (*Svøðrar vág*)“. Det andet er Rekstefja om Olaf Tryggvason af Hallar-Steinn, vistnok noget ældre end Nórga tal; her hedder det: „han turde styre mod Svolders munding“ (jfr. Skúli). Ordet „munding“ bruges som bekendt både om en elvs munding og en fjords yderste del (*fjarðarmynni*). Da vi nu må identificere alle udtryk:

vitt holms sund, Hallfreðr

at holmi Haldórr

fyr Svøldr Skúli

fyr Svøðrar mynni Skúli, Rekstefja

Svøðrar vágr Nórga tal

hvortil kommer:

portus Svaldensis Saxo,

føres vi til at antage, at kampen har stået lige udenfor en fjord (bugt, vig), udenfor hvilken der var en holm, så at man også kunde tale om et sund (mellem denne og fastlandet). Også kunde der være tale om en bugt, der gik ind i selve holmen. Dertil vilde udtrykkene: *Svøðrar vágr* og Saxos *portus Svaldensis* passe; da måtte *Svøðrar mynni* være et forkortet udtryk for „Svoldervigens munding“, jfr. udtryk som *frándheims mynni*. Når Knytl. s.

kalder Svölðr en elv, beror dette mulig på en misforståelse, opstået ved udtrykket *mynni*.

En anden sag er, hvor stedet er at søge. Nu kendes, så vidt vides, intet navn, der minder om „Svolder“. N. M. Petersen har allerede i *Annaler for nord. Oldkh.* (1837) antaget, at det måtte søges ved det nuværende „Ruden“, der ligger udenfor indløbet til det smalle farvand mellem Usedom og fastlandet, og han peger på, at der her i tidens løb er sket store forandringer ved oversvømmelser, hvorved øer er forsvundne. Hvorom alting er, stedet vilde passe fortrinlig til de ovenfor anførte udtryk.

A. D. Jørgensen har udtalt sig anderledes om stedet for slaget i *Aarbøger f. nord. Oldkh. og Hist.* 1869, s. 299—303. Han antager, at det er snarest at søge på vest- og ikke øst-siden af Rügen. Han forkaster således Adams vidnesbyrd som urigtigt, idet han har været opmærksom på skjaldenes udtryk og disses betydning.

Endelig skal bemærkes, at hvis prof. Wimmer har ret i at antage, at Århusstenen II og Kolindstenen med deres hentydninger til „kongers kamp østerpå“ og en kamp „østerpå“ sigter til „Svolderslaget“, er også det et bevis mod Adam¹⁾.

¹⁾ Dette benægter naturligvis Weibull (s. 128—29). Han udtaler, at ingen af disse stene kan gøre krav på at kaldes „historisk“.